

UDK:801.314:808.62

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 12/1986

Valentin Putanec

Zavod za jezik IFF, Zagreb

ETIMOLOŠKI PRINOSI: 1. *bikla*, 2. *filarka/piljarica*1) *bikla*

Riječ *bikla* prvi su etimološki obrađivali Đ. Daničić u *AR* 1,300 i P. Skok u *ERHS* 1, s. v. *bevanda* i s. v. *feca*. Zatim se na Skokovu etimologiju osvrnuo M. Gavazzi u dva navrata, najprije u njemački pisanom članku *Die Schichtung der romanischen Kulturelemente Sudosteuropas* (Zbornik: *Das romanische Element am Balkan*, III. Grazer Balkanologen-Tagung, Graz 1968, 1—15) a sada i u zborniku Gavazzijevih radova *Vrela i sudbina narodnih tradicija* (Zagreb, 1978: *Naslage kulturnih elemenata romanskoga podrijetla na Balkanu*, str. 169—179). Ovaj drugi članak uglavnom je prijevod prvoga. Kako Gavazzi u svojim razmatranjima unosi dosta novih elemenata za proučavanje etimologije riječi *bikla*, ja ću pokušati dati svoj prilog u diskusiju, to više što ni nakon Gavazzijevih razmatranja prava etimologija nije dana. Redoslijed mojih razmišljanja bit će slijedeći: najprije ću dati sva obavještenja o značenju riječi i o njenom prostiranju, zatim ćemo dati prikaz dosadašnjih pokušaja etimološkog tumačenja postanja riječi *bikla*, a na koncu ću dati i svoj prilog etimologiji ove riječi.

1. *AR* 1,300 veli za riječ *bikla* da je to »mlijeko smiješano s vinom« i da se govori u Dalmaciji. Riječ za Dalmaciju potvrđuje Pavlinović, koji je potvrdio i glagol *bikliti* »miješati vino s mlijekom« koji se također govori u Dalmaciji. Skok oba puta (s. v. *bevanda* i s. v. *feca*) prenosi to značenje. D. Alerić mi potvrđuje za čitavo Zabiokovlje značenje »svježe mlijeko miješano s mladim vinom (ne znači da gdje nije i starije vino)«. Vino je gotovo uvijek crno, pa se dobije lijepa ružičasta boja tog pića. Na terenu gdje je vino zbog religioznih razloga zabranjeno, *bikla* u Bosni dobiva novo značenje: »*bikla*: u malo kisela mlijeka uspe se poviše vode, i to se pije po selima, osobito gdje nema zdrave vode, a silno se od vrućine žeđa radeći na polju« (Zovko, *Narodna jela i pića po Bosni i Hercegovini*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 1, 1896, str. 107). M. Gavazzi u svojim člancima ovako opisuje značenje riječi *bikla*: »Tako bi se na osnovi određene činjenice mogao svesti na stari romanski utjecaj običaj da se u nekim predjelima Dalmacije gostu, roditelji ili inače iscrpljenoj osobi nudi hladno mlijeko (ili sirutka) s vinom, i to gotovo isključivo crvenim, kao narodno piće za okrepu i osvježanje (i to osobito ljeti kada ima hladnoga vina i mlijeka u podrumu). To piće nije poznato u jugoistočnoj Evropi osim na spomenutom području i na taj je način ograničeno samo na jedan dio zapadne periferije« (M. Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978, str. 178). Ovdje M. Gavazzi nastavlja svoj prilog etimologiji kada uspoređuje *biklu*

sa sličnim pićem u antici, ali o tome niže kada se govori o etimologiji u dosadašnjih autora. Dodajmo da *bikla* ima i svoj sinonimni narodni parnjak: *smutica* »piće smiješano od vina i mlijeka« (govori se u Imotskome u Dalmaciji, cf. *Rad JAZU* 138, 1899, str. 65, iz članka L. Zore »Paljetkovanje«). Riječ *smutica* potvrđuje za Brač i Ostojić (cf. *AR* 15, 821). Na Braču bilježe Hraste-Šimunović (*Čakavisches-Deutsches Lexikon*, Köln—Wien, 1979) za Dračevicu *smutica* »Getränk aus Milch u. Rotwein« te za čitav Brač *hmutica* »isto« s izvedenicom za Brač *hmutnica* »gepannschter Wein«. Etimologija je riječi *smutica* jasna: na Braču (i Dračevica) *smutiti* je »einrühren« (*smut dvo joja u krumpire da budu guštoži*) pa je *smutnica* »umiješano vino«. Za ovo piće veli mi P. Šimunović da je to »žensko piće«, »za osvježenje« a radi se s mlijekom i jednom trećinom crna vina. Interesantno je da je na terenu gdje se govori *smutica* nestala riječ *bikla* (i *biklići*) pa je Hraste-Šimunović ne bilježe u svom rječniku premda je sigurno da se govorila nekada u čitavoj Dalmaciji i u zaleđu kao što izlazi iz potvrda koje smo citirali. Iz svega izlazi da je *bikla* u svakom slučaju mješavina mlijeka i vina, vjerojatno popola, s time da je značenje koje navodi Zovko sekundarno (miješanje mlijeka s vodom, zbog religioznih razloga). Isto je tako sigurno da je u toj mješavini zbog crnog vina koje se spominje važna ružičasta i crvena boja.

2. Prvu je etimologiju dao Đuro Daničić: može biti od tur. *büklü/böklü* »usukano, sastavljeno što dvoje i više«. Ova je etimologija napuštena u Skokovu *ERHS*, najvjerojatnije zbog razloga lingvističke geografije: turcizam koji se ne susreće na terenima gdje je on normalan a susreće se na terenima gdje je turskog utjecaja bilo manje, da ne govorimo o tome da riječ u turskom ne postoji. Riječ *bikla* kao turcizam ne spominje ni A. Škaljić u svom rječniku turcizama (*Turcizmi u srpsko-hrvatsko-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo 1973³). Uz to je P. Skoka na to navela i romanistika koja je u *bi-* nazrela očitu vezu s lat. *bibere* »piti«. Stoga Skok s. v. *bevanda* (od mlet. *bevanda*, a ovo od lat. *bibanda*, s *-anda* koji je u *vivanda*, za *bibenda*) riječ *bikla* veže, kao staru posuđenicu iz dalmato-romanskoga, uz tal. *bibita* »bevanda«, te riječ *bikla* izvodi od **bibitula*, sa sinkopom penultime i prijelazom *tl > kl* i sažimanjem *bibi* u *bi-*: *bikla*. Izvođenje je po zakonima fonetike posve u redu, ali izvedenica **bibitula* nigdje u Romaniji nije potvrđena (cf. Meyer-Lübkeov *REW* 1968⁴ str. 93—94). Ali budući da značenje riječi *bikla* u *AR* nije jasno definirano (to će učiniti tek M. Gavazzi kao etnolog), to P. Skoku omogućuje da iznese i još jednu etimologiju pa s. v. *feca* od lat. *faecula* »gebrannter Weinstein« dobiva sinkopom penultime *fekla* i odatle s *f > b* (tip. *baklja* < vlat. *facla* < klat. *facula*) i *e > i* *bikla* »mlijeko smiješano s vinom« i denominal *biklići* »miješati vino s mlijekom«. Nažalost, premda je lat. *faecula* (Lukrecije, Horacije) pa odatle i sinkopirani vlat. oblik *facla* (u Celijska Aureliana, 5. st.) dobro potvrđena, ova etimologija dosta hramlje zbog semantičkih razloga: *faecula* znači »talog, sriješ, vinska birsa« i »začin od vinske birse«, a *bikla* nema nikakve veze s »talogom«, dapače to je ugodno i blago piće koje se daje i rodiljama neposredno nakon rođenja djeteta, na što upozorava i M. Gavazzi. To nije nikakvo polovno vino ili mutež koji se javlja krajem ljeta zbog male količine vina i taloga u bačvi. Dakle, mora se priznati da i ove dvije etimologije P. Skoka dosta hramlju premda ih je izveo jedan naš izvrstan romanist i lingvist: prva zbog oblika koji nije nigdje u Romaniji potvrđen (*bibitula*) a druga zbog semantike riječi *bikla* koja ne opravdava vezivanje uz sem »talog«. Ove prigovore Skokovim etimologijama uglavnom iznosi M. Gavazzi i u *Skokovu zborniku* (Zagreb 1985, str. 161—162). Gavazzi donosi u *Skokovu zborniku* i četvrtu etimo-

logiju riječi *bikla* koju je iznio A. Stojanović u članku *Stočarstvo i prerada mlijeka na otoku Mljetu (Etnološki prilozi 1, Zagreb, 1978)* i koji riječ *bikla* izvodi od tal. *vino piccolo* »lagano vino«. M. Gavazzi iznosi prigovore i toj etimologiji, od kojih je prigovora najvažniji sukob u značenju (semantici) jer se kod *bikle* ne radi o laganom ili čak lošem vinu, nego je to krepko vino koje se daje i roditeljama za okrepu, da ne govorimo da se kod ovog običnog romanizma mora polaziti od promjene roda (tu bi promjenu zapriječila mocija prema *vino*) i od prijelaza *pi-* > *bi-* u riječi *piccolo*.

Zbog svih tih razloga a na osnovi komparativne etnologije M. Gavazzi upućuje proučavanje etimologije riječi *bikla* u drugom smjeru. Opisujući značenje riječi *bikla* koje smo citirali gore (mješavina hladnog mlijeka s gotovo uvijek crvenim vinom, daje se za okrepu gostu, roditelji ili uopće iscrpljenoj osobi, naročito ljeti) M. Gavazzi konstatira da je običaj pravljenja *bikle* ograničen na Dalmaciju (zapadna periferija jugoistočne Evrope) i na Apenine gdje se prema potvrdi iz Ovidijevih *FASTI* na dan 21. travnja običavalo piti to piće. U Ovidija stoji:

*tum licet adposita, veluti cratera, camella
lac niveum potes purpureamque sapam
(moxque per ardentis stipulae crepitantis acervos
traiacias celeri strenua membra pede).*

Ovo se prevodi, kako donosi M. Gavazzi, ovako:

Tada bi mogao iz pehara, kao da je vrč (za miješanje) piti sniježno bijelo mlijeko i purpurni mošt (pa možeš onda preko krijesa praskave strni vinuti se hitrom nogom u skoku). Gavazzijev citat je iz Ovidijevih djela u *Langenscheidtsche Bibliothek sämtlicher griechischer u. römischer Klassiker* Bd. 68 Ovid II, s. a.⁶, str. 101.

Za riječ *sapa* Gavazzi navodi da se radi o kuhanom mladom vinu koje daje s mlijekom pomiješano piće nazvano *burratica potio*. Gavazzi na osnovi jednog i drugog običaja pravljenja napitka *bikle* zaključuje da nema sumnje da se radi o istom piću na obje strane Jadrana: »Samo nije jasan odgovor na pitanje da li se na istočnom Jadranu radi o (starom) prenošenju s apeninskog poluotoka ili je možda to piće od pamtivijeka jednako staro na obje strane Jadrana i podrijetlo mu je nekoga zajedničkog (još nepoznatog) izvora«. Što se tiče naziva, Gavazzi zaključuje: »Nazivi za ovo piće ne mogu pomoći istraživaču kao putokaz za rasvjetljavanje podrijetla: koliko su do danas poznata, to su ili iz slavenskoga jezičnog blaga ad hoc načinjena imena ili riječi još do sada posve nepoznata podrijetla (na pr. u unutrašnjosti Dalmacije *bikla*). Geografska rasprostranjenost na prostoru istočnog Jadrana i u njegovu zaleđu kao i gornje svjedočanstvo govore prije za apeninsko podrijetlo« (Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978, str. 178—179). Kao što vidimo, Gavazzi nije ulazio u etimologiju naziva *bikla*, ali je dao dosta kritičkih osvrti na dosadašnja tumačenja etimologije tog naziva, pa uz to veli da su naši nazivi najvjerojatnije neki ad hoc načinjeni nazivi ali ipak se ispravija u tom smislu da veli da zbog lingvističke geografije (zbog etnološke geografije) treba u istraživanju naziva dati prednost utjecaju Apenina na istočni Jadran, odnosno na Dalmaciju i današnju južnu Hrvatsku. Gavazzi ujedno naglašava da se radi najvjerojatnije o vrlo starom prežitku iz kulture Mediterana pa se najvjerojatnije radi i o paleolingvis-

tičkom reliktu. To je naročito on istakao i u *Skokovu zborniku* (Zagreb, 1985, str. 162).

3. Prije nego pristupimo našem razmatranju o etimologiji riječi *bikla*, reći ćemo nešto i o referentu, pa i o mlijeku i vinu u antici. Već Izaija (8. st. prije Krista) spominje vino i mlijeko u svojim proročanstvima: *dođite i kupujte zabadava i bez ikakve zamjene vino i mlijeko* (Izaija 55, 1). Dakako, ovdje se najvjerojatnije ne radi ni o kakvoj mješavini vina s mlijekom. U staroj Grčkoj mlijeko je bilo toliko isticano da se jedan blagdan Kybelin zvao *Galaksija* a i ime jednog mjeseca je na Delu zvano *Galaksion*. Zabilježena je i mješavina vina s medom u grčkom *oinoméli*, odatle u tal. *vinomele* (Tommaso). Samo pak piće mješavinom vina s mlijekom spominje se najprije, kako smo vidjeli, u Ovidijevim *FASTI* (*lac niveum potes purpureamque sapam*), a termin zato *burrhanica potio* zabilježio je Paulus Diaconus ovako: *burrhanica potio appellatur lacte mixtum sapa a rufo colore quem burrum vocant* (cf. Forcellini, *Lexicon totius latinitatis* 1, 1830, s. v.). Kako vidimo, Paulus Diaconus daje i etimologiju termina, a preuzeo je zapravo riječ iz Verrius-Festusa (oba 1. st., za Augusta). Termin se piše i s *h*: *burrhanica potio*. Kasnije se sintagma monoleksira pa Belostenec ima samo *burrhanica* f. »stanovit napitek iz mleka i kuhanoga vina« (prema Festusu). Bez daljega bismo mogli prihvatiti etimologiju Paula Diaconuse da termin *burrhanica potio* dolazi od boje koja nastaje mješavinom mlijeka i crvenog vina jer se sem *crveni* javlja već u prvom opisu običaja kod Ovidija: *purpureamque sapam*. Ali nas zbunjuje s jedne strane sufiks *-anicus* a s druge strane činjenica da se i jedna vrsta bačve zove *burranicum* n. (također kod Festusa). Stoga moramo zaključiti ako je sem *crveni* i *purpuran* bio u početku imenovanja ovog pića, da je kasnije reetimiziran u svijesti s imenom nekog naroda pa se mislilo da je naziv prema imenu naroda (i krajeva) gdje se taj napitak najprije susreće. Naziv za bačvu je stvarno mogao doći od imena grada, kraja, naroda gdje se prvotno proizvodila takva vrsta bačve. Budući da se radi o mediteranskom piću, najvjerojatnije će biti da se radi o mjestu *Bura* u Aheji u Grčkoj, a ne ni o plemenu *Buri* (Tacit) koje se smještava između Sarmata i Kvada preko Dunava ili prema germanskom plemenu *Borani* (Zosimos) koje je također bilo na Dunavu (za sve vidi Pauly-Wissova s. v.). Tako ja tumačim sufiks *-anicus* u *burrhanica potio*, jer mi nije jasno čemu taj sufiks i proširenje osnovnog *burrus/birrus* »crven, purpuran« od kojega se izvodi navedeni termin (*burrhanica potio*). Pridjev *burrus/birrus* izvodi Ernout-Meillet (*Dictionnaire étymologique de la langue latine*, 1959, s. v.) od grč. *πυρρός*, ali preko nekog jezika posrednika (mediteranskog prajezika), valjda zbog prijelaza *p- > b-* te bez ikakva komentara odatle izvodi i *burranicus*: »De *burrus* dérive un adjectif *burranicus* substantivé, attesté par Paul Feste 33, 4: *burrhanica potio appellatur lacte mixtum sapa, a rufo colore quem burrum vocant...*«. Ovaj grčki pridjev u obliku *burrus* vrlo je jako proširen u Italiji i u Romaniji općenito kao što izlazi iz Meyer-Lübkeova *REW* s. v. *burrus* (nro 1416) i *burricus* (nro 1413) te Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, 1928, ss., s. v. *buricus, burius, burrus* gdje imamo i za vino frc. *bouret* »vin trouble et douceâtre« i sl. Prema mojem bi tumačenju prema tome prvotni naziv za ovo piće bio **burrica (potio)* »crvenkasto, purpurno piće« a sekundarno vezivanjem uz imena mjesta i naroda dolazi do izmjene u *burrhanica potio*, a o tome i niže.

4. Semovi koji se susreću u pojmu riječi *bikla* mogu se ovdje, prije nego prijeđemo na naše tumačenje postanja riječi, ponoviti ovako: 1. piće, 2. mješavina,

miješanje, 3. crven, purpuran, 4. miješano po-napo. To smo deducirali na osnovi opisa pripravljanja i izgleda ovoga pića. Etimologije koje su dosada dane glase:

- a. tur. *büklü* »usukano, uvijeno«,
- b. dalm.-rom. **bibitula*, deminutiv na *-ula* prema potvrđenom tal. *bibita*,
- c. dalm.-rom. *fekla* od lat. *faecula*, deminutiv od *faex* »talog«,
- d. tal. *vino piccolo*,
- e. eventualna veza s apeninskom riječi *burranica* (*potio*).

Ovdje u uvodnom dijelu naveli smo razloge zbog kojih otpadaju pojedine etimologije ove riječi: za a. nepotvrđeni turski termin i lingvistička geografija, za b. da nije »bevanda« i da deminutiv *bibitula* nije nigdje potvrđen, za c. da nije nikakav »talog« nego krepko piće, za d. da nije lagano piće nego krepko te da je nepotrebno posezati za promjenom pridjeva *piccolo* u *bi-* kada je kao romanizam opće poznat, a osim toga se u terminu *bikla* radi vjerojatno o vremenu prvih romanizama naše obale, a ne o talijanizmu. Prema tome nam preostaje pokušati ventilirati etimologiju riječi *bikla* u vezi s potvrđenom apeninskom riječi *burranica potio*. Ako bismo htjeli izvoditi od potvrđenog oblika *burranica*, morali bismo pretpostaviti »mediteranski« akcenat na slogu *bu-* da bismo mogli dobiti sinkopom dvaju slogova *-ani-**burka te odatle, ako je *u* bilo dugo, u slavenskim ustima **birka*, a **birka* je disimilacijom dalo **bilka* i metatezom *bikla*. Bolje bi stoga bilo izvoditi riječ *bikla* direktno od nepotvrđenog a gore opravdanog oblika **búrrica* : **búrrika* > **búrka* > **birka* > **bilka* > *bikla*, ili možda se sufixsom *-ula* (predložen i od P. Skoka) od **burricula* gdje vrlo lako dobivamo sinkopom sloga *-ri-* i normalnim refleksom za *-icula* **búkla* > *bikla* (za *-icula/-ucula* usp. *nuklič* od *anniculu* i stdalm. *uaklo* od vlat. *occulu*). Zbog činjenice da se radi o crvenkastom piću koje se dobiva miješanjem bijela mlijeka i crna vina i zbog činjenice da se u *burranica potio* radi upravo o istom piću koje se opisuje i u slučaju *bikle* odustao sam od bilo kakva daljeg vezivanja riječi *bikla* s drugim kojim korijenom. Ako bismo se pak vezali uz pretpostavku da riječ *bikla* potvrđuje i prepostavljeni oblik **burrica* za *burranica potio*, onda naša riječ može služiti kao dokaz da je prvotno stvarno postojao samo oblik **burrica* a da se sekundarno na Apeninu razvio oblik *burranica*, u vezi s vezivanjem na sufixs *-anus* koji služi za etnika. Stoga sam odustao i od vezivanja ove riječi s tal. *bilicare* »staviti u ekvilibrij, ravnotežu« (cf. Battisti-Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1950, 1, 519) koji bi mogao opravdati sem 4. (v. gore) »miješano po-napo« (upravo tako se opisuje *bikla* u Poljicama u Dalmaciji: *mliko pomišano sa vinom po a po*, cf. *Zbornik za narodni život i običaje* 8, 1903, str. 285), premda bi se moglo izvoditi *biklu* i odatle: *bilicare* > **bilikāti* > **bilkati* > **biklati*, pa denominal *bikla*, sa sekundarnim deverbativom *bikliti* koji bilježi Pavlinović. Dakle, ja mislim da se u slučaju termina *bikla* radi o vrlo starom dalmato-romanskom prežitku koji je unesen s Apenina vrlo rano, prije dolaska Slavena na Balkan, pa poslije adaptiran u hrvatskom jeziku. Nije isključeno da se radi i o nekoj mediteranskoj riječi, o prežitku iz nekog nepoznatog jezika koji se našao u nas na Balkanu (Dalmacija) i na Apeninima.

2 filarka/piljarica

1. Uvod, dosadašnje predložene etimologije. O etimologiji riječi *filarka* i *piljarica* »tržna prodavačica« dosada su mnogi pisali. U AR 3, sv. 9, 1887,

Pero Budmani izvodi *filjarka* od *filjer* (a *filjer* od madž. *fillér* < njem. *Vierer*). Tomo Maretić u *AR* 9, sv. 42, 1927, riječ *piljarica* izvodi od *piljar* »tržni prodavač«, ali za *piljar* veli da znači »čovjek koji piljari, njem. Hocker« te da je postanje riječi »tamno«. Upućuje ipak na riječ *piljarka*, ali te riječi nema u abecednom nizu (valjda je mislio na riječ *filjarka*). Vladimir Mažuranić u svojim *Prinosima za hrvatski pravno-povijesni rječnik* (1908—1923) u sv. 3, 1912, s. v. *filarka* prihvaća Budmanijevu etimologiju pa *filjarka* i *filarka* te *piljarica* izvodi od madžarizma *filer/filjer/filir* »sitan pjenez«, a za *filir* veli da dolazi od njem. *Vierer* ili od *Heller* »mjedeni sitan pjenez«. Zlatko Herkov u *Gradi za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske* (Zagreb 1956) navodi Budmanijevu i Mažuranićevu etimologiju (on za *filir* veli da dolazi od madž. *fillér*, ali ovo od njem. *Heller*) te prihvaća i usmeno upozorenje Marka Kostrenčića, da će prava etimologija biti od lat. *filare* »presti«, navodeći da je *predenje* prodavačicama na trgu i tržnici bilo u srednjem vijeku zabranjivano u hrvatskim gradovima (Zagreb, Split). Petar Skok u *ERHS* s. v. *filer* i *piljar* prihvaća Budmanijevu etimologiju da *filarka/filjarka* i izvedenica *filarsčina* dolazi od madžarizma *filer/filjer/filir*, ali i prigovara toj etimologiji u vezi s kronologijom jer se *filarka* spominje već 1321, a potvrda je za *Heller* (od koje bi trebalo izvoditi *filir*) iz 1359. Za riječ *piljarica* navodi da ne može biti od madžarizma *filir* jer nema potvrda za prijelaz *f > p* u madžarizmima. Stoga P. Skok pod *piljar* ponavlja da je izvođenje od *filir* (< njem. *Vierer*) nemoguće (zbog *f > p*) i da će vjerojatnije biti ako se ta riječ izvede od tal. *folaro* < lat. *follarius* (grecizam) »vrsta bakrenog novca: deminutivni nastavak - *αριον* u grč. *φολλάριον* zamijenjen je sufixom -*ar* za radne imenice, a *o > i* nastalo je prožimanjem s lat. *pila* »porticus numdinaria seu locus ubi merces venum exponuntur...«. Svoju usmeno saopćenu etimologiju Zlatku Herkovu Marko je Kostrenčić objavio i posebno u članku *Filarka, filarsčina, piljar, piljarica* u *Saopćenjima Međuakademijskog odbora za rječnik novo-vjekog latiniteta Jugoslavije*, br. 6, Zagreb 1974, str. 8—13. U vezi sa svojom etimologijom M. Kostrenčić pobija značenje koje su riječi *filarka* dali Belostenec i Jambrešić (»pekarica«, v. niže). Budmaniju prigovara što je riječ izvodio od madžarizma *filer*, a Bartalu i Strohalu što su riječ *filare* iz latinskih srednjovjekovnih izvora u nas prevodili sa »minutim vendere«. Veli da taj glagol znači samo »presti« i navodi da se u Dubrovniku 1313. zabranjuje *predenje* uz živež i vino te da se u Splitu u 14. st. izričito zabranjuje prodavačicama da *predu* dok prodaju »illas res quae possent contaminari = stvari koje se mogu zaraziti«. Slično se u Zagrebu 1425. zabranjuje tržnim prodavačicama da ne smiju presti (*filare*) dok prodaju na tržnici »jer se preko takve nečistoće valjaonice ili lana ljudi zarazuju« (cf. *Lexicon latinitatis mediae aevi Jugoslaviae* 1, str. 460, iz 1425: item nulla pistris, salaria, penestica circa suam venalitate seu forizacionem, videlicet circa panes, sal et alias res venales in foro sedens seu stans, *filare* nec fusare debeat modo aliquali, eo quod per tales immundicias stupe seu lini homines inficiunt). Isto se takva zabrana o *predenju* spominje i za krčme gdje se prodaje vino već 1313 (cf. *Lexicon latinitatis*, o. c., 1, str. 460, iz 1313:... quod aliqua tabernaria que vendit vinum, donec vinum durabit, non debeat *filare* in scragno nec prope scragnum...«). Dakle, radi se o zabrani *predenja* dok se prodaje živež na tržnici da se usnama i rukama ne prenese bolest s prodavačice na živež te da tim putem ne dođe do bolesti i epidemije. Vidi se da su ljudi već davno uočili da bi mogla postojati neka veza između zaraze i neispravnog baratanja živežom (prodaja i istodobno *predenje* i stavljanja rukom presličnog lana na usta a potom diranje tom istom rukom živeža kod prodaje).

Stoga M. Kostrenčić daje svoju etimologiju: na osnovu *filar-* (od lat. *filare* »presti«) dodan je hrvatski nastavak *-ka* pa dobivamo riječ *filarka* »koja označuje ženu koja prede, mulier quae filat«. Kasnije je riječ *filarka* »žena koja na malo prodaje živežne namirnice na tržnici«. Ali Kostrenčiću ipak nije sve jasno u vezi s tom etimologijom pa veli »ali bi voljeli doznati kojim je putovima i na koji način iz rodnog Zagreba [*filarka*] krenula daleko na istok i dospjela sve do Vukovog jezičnog područja i tu se objavila u oblicima *piljar*, *piljarica...*« (str. 13). Nakon Kostrenčića tim se riječima pozabavio i László Hadrovics u svom etimološkom rječniku naših hungarizama (*Ungarische elemente im Serbokroatischen*, Budapest 1985, str. 233). Slaže se sa Skokom da riječ ne treba vezati sa mađarizmom *filir* < njem. *Heller*, zbog kronologije. Nije sretnije, po njegovu mišljenju, ni dovodenje te riječi u vezu s lat. *filare* »presti«. Nevjerojatno je naime da bi tržne prodavačice bile nazvane po nečemu što nije njihova profesija i što im se zabranjuje (*predenje*). Stoga on, ako se želi ostati u sferi trgovanja kao profesije, traži vezu sa srvnjem. *veilen* »prodavati«, *veil-becker* »pekar«. Ipak upozorava na fonetske teškoće kod tog izvođenja, a naročito ističe da u njemačkom nije potvrđen nomen agentis **vilaere* »prodavač«. Na koncu veli da se na istoku riječ javlja sa *p-* (*piljarica*) i navodi povijesne potvrde iz Vojvodine (prema: Mihajlović, *Grada za rečnik stranih reči u predvukovskom periodu* 2, 1974, str. 478—479): *piljar* (1813), *piljarica* (1802), uz ostale Vukove potvrde iz 1818 (*piljariti*, *piljarenje*). Za etimologiju od *filer/filjer/filir* odlučio se na koncu i *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, 1, sv. 3. 1986, s. v. *filarka*. Posebnu novost u istraživanju etimologije te riječi (*piljar*) unosi Velimir Mihajlović u citiranoj *Gradi* (2, 1974, str. 478—479) koji kod riječi *piljar* izvodi tu riječ od tur. *pilever* »trgovac sitničar«, a to je preuzeo iz Škaljićeva rječnika turcizama (*Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, III. izd., 1973): *piljar* znači »zeleničar, povrćar« a dolazi vjerojatno od tur. *pilever*, a to od perz. *pilewer* »trgovac-sitničar« (perz. *pile* »torba, kes«, perz. suf. *-wer*).

Nakon što sam ovako prikazao sve dosadašnje etimologije koje su dane za riječ *filarka/piljarica*, pokušat ću dati i svoj prilog proučavanju etimologije te riječi, odnosno tih riječi. Redosljed će mojeg razmišljanja biti slijedeći: najprije ću (a) rješavati pitanje značenja polazeći od povijesnih tekstovnih i leksikografskih potvrda, zatim ću (b) provesti svoju analizu predloženih etimologija te ću na koncu (c) dati i svoj prijedlog za tumačenje etimologije riječi *filarka/piljarica* i njihovih izvedenica.

2. Potvrde i značenje. Najstarija se potvrda za riječ *filarka* javlja u oznaci profesije uz osobno ime: 1362. *Ivana filarka* (*Lexicon latinūtatī*, o. c., str. 460), 1466. *Jelka filarka* (Mažuranić, *Prinosi*, o. c., str. 305). Ali se izvedenica *filarsčina* (od *filarski*) kao vrsta tržnog poreza, »placovine« (oblici su koje donosi *Lexicon latinūtatī* ovi: *filarchina*, *filarschina*, *filarchyna*, *filarschyna*) javlja već 1321. U to se vrijeme (14.—15. st.) vodi i dugotrajna borba između Griča i Kaptola u Zagrebu u vezi s pravom ubiranja poreza koji se zove *filarsčina* (v. o tome u Herkov, *Grada*, o. c., str. 406). Mogli bismo stoga tvrditi da je riječ *filarka* i *filarsčina* postojala na terenu današnjeg Zagreba odavna, tj. barem od 10. stoljeća naovamo, od osnutka biskupije u Zagrebu. Budući da se porez *filarsčina* odnosi na sve živežne namirnice i živežne proizvode koji se prodaju na gradskom trogu, a ne samo na krušne proizvode, može se reći da i riječ *filarka* prvotno označuje svaku ženu koja bilo što prodaje na tržnici. To se značenje lijepo vidi iz potvrde u Jambrešićevu rječniku (1742) s. v. *foraria: filjarka ali žena vsaka koja mleko, sir, vrhnje etc. jabuke i sad vsakojački*

na pijac nosi prodavat. Ali budući da je na tržnici u to vrijeme najvažnija profesija kruhopečica, tako se naziva i naročito žena koja prodaje kruh. To se suženo značenje lijepo vidi u rječnicima. Tako već Habelić (1670) veli za riječ *filyarka* da je »pistrix, artopta«, a Belostenec (1740) ima mnoštvo potvrda za tu riječ: pod *fištrovica* (u hrv.-lat. dijelu) veli *fištrovica, filjarka, kruhopečica, ... kruharica, tržnica*, lat. *pistrix, panifica, artopta*, a u latinskom dijelu za *pistrix* ima *pekovica*, za *panifex* samo *fišter*, ali za *panifica* veli da je *filjarka, pekovica*, za *artopta* da je samo *filjarka*, za *furnaria* ponovno da je *kruhopečica, filjarka*, a općenito značenje javlja se u njega tek s. v. *tractatrix = opravljavka, baratavka, filjarka, teržna žena*. Tako i Jambrešić (1742) uz ono gore spomenuto općenito značenje pod riječju *foraria* ima i suženo značenje pod *artopta = filjarka, s kruhom teržeča, Brodhändlerin, Beckerin*, te pod *pistrix = pekarica, filjarka, Beckerin* (za sve ove potvrde v. i *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika*, knjiga 1, sv. 3, *drištlo — hirkanski*, Zagreb 1986, s. v. *filarenje, filarka, filarski, filjarka*, gdje se i pod *filarenje* donosi općenito značenje). Dakle, možemo konstatirati da riječ *filarka* postanjem seže u davna vremena (vjerojatno prije 14. st.), a značenje te riječi »tržna prodavačica« i »prodavačica kruha na tržnici« stoje kao općenito i suženo značenje iste riječi, od kojih smatram općenito značenje prvotnim. Tako je i riječ *tržnica* »prodavačica« u Belostenec suženog značenja kada pod *fištrovica* uz *kruharica* unosi i *tržnica* (v. citirano gore). Ovo općenito značenje riječi *filarka* ima riječ i danas, a to je značenje očuvano i u paralelnoj riječi *piljar, piljarica* (iz Vuka) »Höcker, Höckerin«, *piljariti* »minutim vendere« (cf. *AR* 9, 852). U Mihajlovićevoj *Gradi*, o. c., s. v. *piljar* se navodi značenje »trgovac koji prodaje voće i povrće«, ali iz primjera se ne može izvesti to značenje, već će prije biti općenito značenje »prodavač na malo«, *piljarica* »prodavačica na malo«, a ne »voćarka i povrćarka« (u tekstu se govori da je mati Konstantina Velikoga bila *piljarica na vašarah*). Mihajlović ima u toliko pravo što bi se za današnje *piljarice* moglo kazati da uglavnom prodaju voće i povrće, danas rijetko kruh, a još manje sol. Ali je sigurno da današnje *piljarice* prodaju npr. i sir i vrhnje. Dakle smatram da se radi o općenitom značenju i u primjerima koje donosi Mihajlović, jednako kako je to i u Vuka. Na koncu ovog razmatranja o povijesti i značenju riječi *filarka* i *piljarica* mogu dodati da su ove riječi prostorno ograničene na sjevernu Hrvatsku i Vojvodinu. One su nepoznate u narodu u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Hrvatskom Primorju i u Istri (kao od starine indigene riječi).

3. Analiza predloženih etimologija. Dosada imamo u svemu pet predloženih etimologija za riječi *filarka/piljarica*: a. < *filjer, filir*, b. < lat. *filare*, c. < *follarius*, d. < srvnjem. *veilen*, e. < tur. *pilver*. Najzanimljivija i prva poznata etimologija bila je veza s *filer/filir/filjer*, a to je mađarizam u Hrvatskoj, od mađ. *fillér*. U mađarskom je riječ *fillér* potvrđena tek od 1425, a kovanje tog novca je od 1550 (cf. Hadrovics, o. c., str. 232 te Herkov, *Grada*, o. c., str. 405—406). Vjerojatnije je pak izvođenje te mađarske riječi od *Vierer* »četvrtak« nego od *Heller*, što je bilo i mišljenje P. Skoka, a to se potvrđuje upravo definicijom koju Belostenec daje za *filjer* »bec, quadrans viennensis« jer se radi o tome da *filir* vrijedi 1/4 krajcara pa je prema tome *četvrti dio* njegov (njem. *vier* »četiri«, *Vierer* »četvrtak (novac)«, cf. Herkov, *Grada*, o. c., 405—406). Nikakve poteškoće ne nalazi Hadrovics u izvođenju riječi *filir* od *Vierer*, dok takve poteškoće postoje u slučaju izvođenja od *Heller*, da i ne govorimo o kronologiji. Prema tome, otpada vezivanje riječi *filarka/piljarica* uz *filir* jer je riječ *filarka* potvrđena već u 13. stoljeću, a vjerojatno je i

starija (iz 10. stoljeća), dok je madžarizam *filir* u Hrvatskoj potvrđen tek od 16. st. (cf. Hadrovics, o. c., 232), u Madžarskoj 1425. Slično je s etimologijom koja izvodi tu riječ od grecizma *follar(i)us* jer je taj grecizam u nas samo dalmatinizam i knjiška riječ u latinski pisanim tekstovima te nije narodna riječ, dok je *filarka/piljarica* narodna riječ, koja se govori daleko od Dalmacije, u sjevernoj Hrvatskoj i u Vojvodini. Osim toga postoje i poteškoće fonetske naravi u izvođenju riječi *filarka* od *follarus* (v. Skokovo tumačenje gore). Izvođenje pak riječi *filarka* od lat. *filare* »presti« nikako ne može stajati. Kostrenčićev pokušaj izvođenja je potpuno promašen: strani glagoli u nas gube strani infinitivni nastavak pa bi trebalo izvoditi *filare* > *filāti* > agens *filar*, sa *-ka filarka* za femininum. Glagol *filati* u značenju »presti« uopće nije kao latinizam u nas potvrđen, a nije ni jasno zašto bi se *prelje* kod nas zvale po nekom knjiško-latinskom terminu. Istina je da je u latinskim tekstovima *predenje* tržnih prodavačica u srednjem vijeku bilo zabranjivano zbog zdravstveno-preventivnih razloga, i to jednako u Dubrovniku, Splitu i u Zagrebu, ali je teško zamisliti (tako i Hadrovics) da se jedna važna profesija koja je na ovim terenima djelovala vjerojatno iz doba rimskog Limesa, nazove po jednom latinskom izrazu kojim joj se nešto zabranjuje. Radi se o pukom suzvučju (lat. *filare* : hrv. *filarka*). Slično je s etimologijom koja riječ *filarka*, upravo *piljarica*, veže uz tur. *pilever*. Turcizmi su u naš jezik ulazili iza 15. stoljeća, a *filarka* je vjerojatno iz 11. stoljeća (potvrda je iz 14. st.), a isto tako je neosporno da se ne mogu odjeljivati riječi *filarka* i *piljarica* jer su i fonetski slične i semantički identične. Ako je *piljar* iz tur. *pilever*, zašto se taj turcizam susreće u Slavoniji i Vojvodini, a nema ga u Bosni i Hercegovini gdje bi se kao turcizam prije svega mogao ostvariti. Izvođenje riječi *piljar* od *pilever* (tur.) gotovo je nemoguće, a ne postoje ni prijelazni oblici (npr. *pilever* > **pilevar* > **pilavar* i sl.). Sve u svemu, treba i ovu etimologiju odbaciti kao neosnovanu, naročito zbog istoznačnosti i fonetske sličnosti riječi *filarka* i *piljarica* (*fi-* : *pi-*), od kojih je prva iz vremena kada u nas nema turcizama (ima avarizama tipa *bubreg*, ali tu ne pripada riječ *filarka*). Preostaje nam da još nešto kažemo i o vezivanju riječi *filarka* i *piljarica* s njem., upravo srvnjem. *veilen* »prodavati, nuditi na prodaju«, koje je vezivanje predložio L. Hadrovics: njem. *feil* = srvnjem. *veil/veile* / stvnjem. *feili/fāli* i sl. je adverb sa značenjem »na prodaju« (frazе: *feil sein*, *feil haben*, *feil bieten*, postoji i *Feilbäcker* »hljebar«) ali *ei* tu nije od *i* koje bi u nas dalo *i*, kao tip lat. *ficus* > prov. *figa* > njem. *Feige*, u nas *figa*. Osnovna imenica **vilaere* »prodavač« u njemačkom nije potvrđena (tako i Hadrovics) pa je teško zamisliti da bi se taj česti njemački adverb našao među našim germanizmima u tako rano doba, u doba kada je nastala riječ *filarka*, dok za oblik sa *pi-* trebamo pretpostaviti i prijelaz *fi-* > *pi-*.

4. Etimologija. Polazeći od situacije u kojoj se nalazio jedan referent koji je vrlo bitno vezan uz rad *filarke* i tržne prodavačice, tj. od činjenice da su trg i tržnica činili sastavni i nedjeljiv dio urbanih i poluurbanih sredina, pokušat ću dovesti u vezu riječ *filarka* i *piljarica* s riječju koja označuje stup kao jedan od glavnih elemenata uz koji se odvija trgovanje na trgu. O tome da je stup igrao važnu ulogu u prodavanju i da se oko njega kao središta okupljaju prodavači imamo potvrda od davnine. U Horacija (umro 8 godina prije Kristova rođenja) već imamo za lat. riječ *pila* značenje »stupovi portika gdje knjižari prodaju knjige« (Horatius, *Satyrae* 1, 4,71). Na trgu Forum Romanum je bio poznati stup sramote (*Columna Maenia*). U klasičnom latinskom *columnae* znače »stupovi gdje se prodaju knjige« (kao u Horacija *pila*). U *Lexicon latinitatis*, o. c., imamo potvrđenu frazu iz 14. st. *ponere*

ad columnam »staviti na stup sramote«. U čitavu rimskom carstvu običaj da se na trgu uz stup odvijaju važni poslovi trgovanja (i kazne) preuzet je iz Rima i Apenina. Ali je *columna* u nas samo uz obalu očuvana kao starodalmatizam (odatle u nas *klonda* i *kolonda*, cf. *Filologija* 6, 1970, str. 147) dok drugdje dolazi izvedenica od lat. *pila* »stup« koja nastaje elipsom iz sintagme *columna pilaris* te se poimeničuje kao **pilare* te daje: tal. *piliere* (13. st.), sic. *pileri*, franc. *pilier* (12. st.), španj. *pilar*, engl. *pillar*, njem. *Pfeiler* (cf. Battisti-Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, str. 2921; Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1968⁴, br. 6500). Njemačka riječ *Pfeiler*, zbog prijelaza $p > f$, bila je posuđena u Germana od Rimljana koji su u rimskim garnizonima na Limesu boravili i dolazili u doticaj s Germanima, i to svakako prije 5.—7. stoljeća, prije tzv. druge glasovne preinake koja se njem. zove »Lautverschiebung« (cf. A. Schirmer, *Deutsche Wortkunde*, 1926, str. 41, te H. Naumann, *Althochdeutsche Grammatik*, 1923, str. 42). Ulazi ova riječ u germanski u isto doba kada i drugi važni termini za gradnju kao *Ziegel*, *Keller*, *Pforte*, *Pfalz* i sl. Dakle je latinizam **pilare* posuđen upravo prije nego što Slaveni dolaze na Balkan i u Panoniju. Moramo stoga zaključiti da je latinizam **pilare* postojao ne samo na onom dijelu Limesa gdje borave Germani nego i na dijelu Limesa u Panoniji (Panonija je već godine 10. prije Krista prilično romanizirana, tj. govori se jezik i poznaje se latinska književnost, cf. Paribeni, *Italia e Croazia*, Rim 1942, str. 100, te u mene u *Romanizmi u leksiku hrvatskih dijalekata u Gradišću*, zbornik *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb 1984, str. 141). Dakle je običaj da se uz stup na trgu prodaju stvari i živež postojao u čitavoj Panoniji već u doba kada Hrvati stižu u Panoniju, tj. latinizam **pilare* je i tu običan naziv za tržni stup (i u Grimma nalazimo *tržni stup* = *Platzpfeiler*, *trgovac uz tržni stup* = *Pfeilerhändler*). Prema tome već u doba prvih susreta s novom sredinom u 5.—6. stoljeću postoji mogućnost da su Hrvati ženu koja stoji na trgu i uz **pilar* prodaje, nazivali *pilarka* (kasnije palatalizacijom *piljarka*, Meretić u *AR* 9, s. v. *piljar* upućuje na *piljarka*, ali nije uveo tu riječ u abecedni red). U starohrvatskom jezičnom sistemu nastaje zatim odnos *piljarka* : *piljar* (vezivanje uz sufix -*ar* kao sufixom za nomina agentis), pa odatle *piljariti*, *piljarenje*, te *piljar*: (sa sufixom -*ica*) *piljarica*. Moramo zatim zaključiti i to da su oblici sa *pi-* prema *fi-* stariji, jedan od najstarijih romanizama u Slavoniji i Vojvodini koji je morao jedno vrijeme postojati na čitavoj liniji od Srijema preko Siska do Zagreba (Pleteršnik za Sloveniju ne bilježi ni oblika sa *fi-* ni oblika sa *pi-*). Oblik sa *fi-* morao je nastati pod utjecajem germanskog *Pfziler*, upravo od stvnjem. *pfilāri*. U Zagrebu na Griču i inače bilo je od starine uz Hrvate, Talijane i Mađare i dosta Nijemaca (*teutonicalis lingua*, *Šoštarska vulica* i sl.). Ovdje dolazimo ipak do još jednog problema u vezi s etimološkim istraživanjem riječi *filarka*/*piljarica*. Nije nam naime potvrđen osnovni oblik **pilar* »stup«, ali je potvrđen kraći oblik *pilj* »stup«, i to gotovo baš na istom terenu na kojem se govore riječi *filarka* i *piljarica*, tj. u Panoniji i u sjevernoj Hrvatskoj uključujući i Slavoniju. No s potvrdama za tu riječ imamo dosta poteškoća. *AR* 9, 852 nema riječi *pilj* »stup«, Skok u ERHS nema *pilj* »stup«, ali s. v. *čok* spominje *ploču od pilja*. Šulek također nema riječi *pilj*, ali s. v. *Wandpfeiler* ima uz *pozidni stubao*, *stubok* u zagradi i *pilov*, što bi bio *pil* (nepalatalizirano) s mađarskim sufixom -*ov*. Ni taj *pilov* ne bilježi *AR* s. v. Ni Mažuranić u *Prinosima*, o. c., nema riječi *pilj*/*pil* ni u glavnom dijelu ni u dodacima. Imamo ipak u Belostenca (1740) s. v. *stela* = *kamenati pil*, a u hrvatskom dijelu *raskrižje* = *pilj na raskrižju ki put kaže*. Jambrešić (1742) s. v. *statua* ima *rezani ali zlejani pilj, kip, za spomenek*

postavljen stup, s. v. fusile ima zlejšani pilj, kip, stup, s. v. statua palmaris ima obladani pilj...kip, stup, s. v. palladium ima božice mudrosti kip, pilj. Ni Belostenec ni Jambrešić nemaju u hrvatskim dijelovima riječi pilj. Isto tako nema te riječi ni Habeldčić (1670). Dosta potvrda za riječ pilj »stup« ima kod pisaca, npr. kod Gašparotija i kod Kristijanovića (usp. građa za Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika, u Zavodu za jezik IFF u Zagrebu). Lijepa je i potvrda koja se nalazi u jednom rukopisnom tekstu pisanom Gajevom rukom iz vremena prije 1835:

Prijatelj za herptom,
Prijatelj po smerti,
Prijatelj vu sili —
su tri jaki pili.

Danas u nas pilj znači »omanji stup s kakvim svetačkim kipom i sl.«, tako se npr. stup s kipom Majke Božje pred Katedralom u Zagrebu zove pilj, a pilj je i onaj kameni stup s kipom Bogorodice iz godine 1697. što se nalazi u Krašiću (opis i slika iz 1939. od mene u *Bulletin VII odjela za likovnu umjetnost JAZU*, 15—22, 1974, str. 183—190). Termin pilj je za ovakve sakralne objekte stalno upotrebljava i Anđela Horvat, u govoru i u svojim radovima. Etimologiju te riječi nije lako izvesti. Riječ postoji i u slovenskom (cf. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, II, 1895, str. 37): pil/pilj »Bildsäule«. U mađarskom ne postoji ni ova riječ ni nešto slično toj riječi iz koje bismo onda mogli izvesti našu riječ pilj. Najvjerojatnije ju je dovesti u vezu s latinizmom *pilare (> njem. Pfeiler) i misliti da je naš panonski *pilare/*pilar od Hrvata shvaćen kao imenica na -ar za nomina agentis pa je onda dekompozicijom dobivena riječ pil pa sekundarno palatalizacijom pilj koji je mogao nastati od adjektiva na -ji pilji (stup) > pilj. U svijesti se identificiralo da je piljar »čovjek koji prodaje uz stup = pilj na trgu« pa je mocijom na -ka i -ica dobivano piljarka i piljarica. Oblik sa pi- > fi- dobiven je interferencijom s njem. Pfeiler u vrijeme kada u Zagrebu dolazi do veće skupine Germana (Nijemaca) obrtnika, a to je moglo biti u doba formiranja grada na Griču (povelja je iz 1242). Obrnuto je oblik sa pi- mogao postojati i u Zagrebu već u 11. stoljeću (osnutak biskupije 1094) jer do 1242. nije bilo trga na području Zagreba (Griča) nego se trgovanje na tržnici odvijalo na Kaptolu koji je ubirao i filaršćinu i zbog koje nastaju kasnije dugotrajne parnice između Griča i Kaptola (cf. Herkov, *Grada*, o. c., str. 405—406). Dakle, i ovdje vidimo da će oblik sa pi- biti stariji, tj. iz doba prvog naseljavanja Hrvata u Panoniju, a oblik sa fi- bit će iz oko 13. st. (*Ivana filarka* se spominje 1362). Teže bi bilo zamisliti, ako je u Germaniji na Limesu preovladala riječ *pilare, da u Panoniji isti rimski garnizoni nisu imali riječ *pilare »stup« nego da su tu imali drugu, odnosno osnovnu riječ pila »stup« pa da odatle moramo izvoditi našu riječ pilj. Istarski latinski oblik pillus m. (cf. *Lexicon latinitatis*, o. c., 854) iz 1431 (Pula) sa značenjem »columna, stup« (*mensura sculpta in pillo palatii comunis*) može biti latiniziranje našega panonskoga pil/pilj (nema ga u Georgea, a kao narodne riječi u mletačkom i furlanskom). Teže je zamisliti da bi se radilo o maskulinizaciji (prema stup) osnovnog lat. pila »stup« koji je na Apeninu normalna riječ i danas. Stoga neće stajati ni etimološko izvođenje u Pleteršnika da pil/pilj dolazi od njem. Bild jer ta riječ s jedne strane prvenstveno znači »slika« a zatim i »kip« (npr. u *Bildsäule* »kip«), a s druge strane izvođenju od njem. Bild se protivi upravo oblik sa fi- u terminima filarka/piljarica jer je sigurno da je oblik sa fi- mogao nastati samo interferencijom

s njem. *Pfeiler*. Kod izvođenja od *Bild* moramo pretpostaviti i odbacivanje završnog *-d* u *Bild*.

5. Zaključak. Riječi *filarka* i *piljarica* kao i izvedenice dolaze u naš jezik iz panonskog romanizma iz prve dobi romanizacije Panonije (1. st. po Kristu do 5. st.) kao građevnog termina koji unose u Panoniju rimski vojnici i graditelji, jednako na germanskom dijelu Limesa kao i na panonskom dijelu, od Celja do Sirmijuma*. U slavenskoj je svijesti na osnovi jezičnog sistema završno *-ar* shvaćeno kao sufiks za nomina agentis te dolazi, nakon gubljenja veze s **pilare*, do tvorbi kao: *piljar* : *piljarka* : *piljarica*, odatle kao *vratar* : *vratariti* do *piljariti* i *piljarenje*. Oblici sa *fi-* nastaju interferencijom s germanskim *Pfeiler*. Zbog istih razloga (*-ar* je shvaćen kao sufiks za nomina agentis) nastaje i riječ *pilj* »stup« u Panoniji, te je prema tome i to vrlo stari romanizam u sjevernoj Hrvatskoj (iz doba doseljenja Hrvata u Panoniju). Definitivan odgovor na pitanje da li su riječi *filarka/piljarica* nastale od **pilare* ili od *pil/pilj* nismo mogli dati: na osnovi morfološke sekcije ovih riječi one su mogle nastati prije pojave skraćenog oblika *pil/pilj* od **pilare* a mogle su nastati i prema *pil/pilj* ako je skraćeni oblik nastao od **pilare* u Panoniji u nekom romanskom govoru i zbog nekog drugog razloga, a ne kao rezultat slavenske morfologije kao što smo to gore izveli.

Kratice:

AR = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, 1—23, 1880—1976.

ERHS = P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, 1—4, 1971—1974.

* Za latinitet iz doba prve romanizacije u Panoniji (1. st. do 6 st. n. e.) cf. H. Mihaescu, *Remarques sur la romanité du Sud-Est de l'Europe*. Zbornik u čast P. Skoka o stotoj obljetnici rođenja (1881—1956), Zagreb, JAZU, 1985, str. 325—330.

RÉSUMÉ

CONTRIBUTIONS ÉTYMOLOGIQUES

1 bikla

Étant donné que pour le mot *bikla* «mélange du lait avec le vin rouge» nous possédons aujourd'hui même jusque quatre propositions étymologiques [turc *büklü*, dalmato-rom. **bibiula*, dalmato-rom. *fekla*, ital. *vino piccolo*], l'auteur reprend la pensée de M. Gavazzi qui nous incite à penser sur la coutume semblable existant aux Apennins aux temps des Romains [Ovide, *Fasti* pour le 21 avril] et il essaie de relier le terme italique avec le terme dalmate [le terme italique était (*potio*)*burrnica*]. Après avoir analysé les étymologies proposées par Daničić, Skok, Stojanović où il suit l'analyse et la critique de M. Gavazzi, l'auteur trouve qu'il serait possible de relier le terme *burrnica* (*potio*) où une étymologie qui le reliait avec le lat. *burrus* < grec *πυρρός* «rouge, rougeâtre» a été déjà donnée, avec notre terme *bikla*. Pour le terme *burrnica*, il trouve qu'il est secondairement refait avec le suff. *-amicus* qui le reliait avec un ethnonyme et que primordialement le terme était **burrica* [potio]. En partant de cette forme supposée on peut obtenir notre *bikla* par les intermédiaires: **burrica* [accent bú-] > **burka* > [ü > y]/**birka* > [dissimilation]/**bilka* > [métathèse] *bikla*. Même un diminutif à *-ula*, proposé par P. Skok, serait possible: **burricula* > [syncope] **bukla* > *bikla*. L'auteur conclue que le terme *bikla* représente un très ancien reliquat dalmato-romain apporté des Apennins très tôt, avant l'arrivée des Slaves aux Balkans. Il n'est pas exclu qu'il s'agit d'un mot "méditerranéen", non-indoeuropéen.

2 filarka/piljarica

Après avoir énuméré et analysé toutes les étymologies proposées jusqu'ici pour les mots croates et vojvodiniennes *filarka* et *piljarica* (avec les dérivés) et réfutant les étymologies proposées (Budmani et Mažuranić avec Skok < hongrois *fillér*, Kostrenčić < lat. *filare* «filer», Skok < lat. *follarius*, *follarius*, Hadrovics < all. *veilen* «vendre», Škaljić et Mihajlović < turc *pilaver* «marchand détaillant») l'auteur revient dans l'histoire au temps des Romains se réalisant sur le Limes romain à la frontière avec les Germains et en Pannonie et il constate que la colonne était un des principaux éléments autour duquel se déroulait la vente sur le marché. Il constate aussi que le lat. *columna* est conservé seulement à la côte dalmate tandis que sur le Limes c'est le dérivé du lat. *pila* (**pilare*) qui a supplanté le lat. *columna*, et qui a donné le mot *Pfeiler* en allemand tandis qu'en Pannonie le même dérivé a donné d'une part **pilar* qui a été compris comme étant un mot slave contenant le suff. *-ar* pour les nomina agentis et a facilité la formation croate des mots tels *piljar* : *piljarka* : *piljarica* : *piljariti* : *piljarenje*, et de l'autre côté il a donné par décomposition un nouveau romanisme pannonien *pil/pilj* «colonne». Les formes à *pi-* seront les plus anciennes tandis que les formes à *fi-* seront du temps où a été rendue possible l'interférence du mot allemand *Pfeiler* avec les formes à *pi-* (à Zagreb au 13ème s.) tandis que les formes à *pi-* peuvent provenir du temps de l'avènement des Croates en Pannonie (5ème et 6ème ss.). En conclusion, l'auteur constate que les mots *filarka* et *piljarica* proviennent d'un romanisme pannonien du temps de la première romanisation de la Pannonie (1er siècle après Christ jusqu'au 5ème siècle) en tant qu'un terme appartenant à l'architecture et apporté par des soldats et architectes romains, également sur la partie du Limes germain comme aussi sur le Limes en Pannonie, depuis Celje jusqu'en Syrmie.